

Remieg Aerts, Peter de Goede, ***Omstreden democratie. Over de problemen van een succesverhaal*** (Amsterdam: Boom, 2013, 374 pp., ISBN 978 94 6105 797 6).

‘De geschiedenis van “de” democratie lijkt op een succesverhaal’. Zo opent WRR-onderzoeker Peter de Goede *Omstreden Democratie*, een bundel over het gelijknamige NWO-programma. Het boek bevat naast een inleiding, bijdragen van de onderzoekers die betrokken waren bij de langlopende projecten en een concluderend artikel van hoogleraar politieke geschiedenis Remieg Aerts, één van de wetenschappelijke leiders van dit grote onderzoeksprogramma (6,2 miljoen euro) van historici, filosofen, juristen, politicologen en (media)communicatiewetenschappers.

In de inleiding wordt het vertrekpunt belicht. Democratie wordt vaak eenzijdig beschreven als het laatste/ enig denkbare model of een systeem in crisis. De Goede stelt echter dat democratie een ‘complex, dynamisch en polyfoon verschijnsel’, ‘geen historische noodzakelijkheid’ en “nooit “af”” is. Daarna formuleert hij de doelstellingen van het project: 1) tonen dat democratie geen vaststaand model is; 2) onderzoek doen op een discipline-overstijgende wijze; 3) Nederlands onderzoek internationaliseren; 4) bijdragen aan de ontwikkeling van democratie in samenwerking met maatschappelijke partners zoals het ministerie van Binnenlandse Zaken en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). De negen gehonoreerde projecten geven daar invulling aan, evenals zesentwintig kleinere projecten die in een bijlage kort worden opgesomd.

Het Nijmeegse historische project legt de nadruk op de verschillende opvattingen van democratie, als idee en praktijk, die (hebben) bestaan. Bekende theses zijn te simplistisch. Bijvoorbeeld Lijpharts onderscheid tussen Westminster- en consensusdemocratieën, waarin democratie wordt gekenmerkt door respectievelijk een sterk parlement en twee dominante partijen/ stromingen, zoals in Engeland, of een sterke regering en veel partijen/ stromingen, zoals in Nederland. De historicus Wim van Meurs wijst er terecht op dat dit soort modellen niet volledig corresponderen met de historische praktijk of geen oog hebben voor de fluïde overgangen tussen nationale systemen, de interne dynamiek en de doorwerking van oudere tradities op contemporaine opvattingen. Hij stelt voor democratie als repertoires te onderzoeken – als omstreden fenomenen met een zeker gewicht die aansluiten bij de gedachtewereld van tijdgenoten (34) – omdat dat meer recht doet aan de complexiteit, pluriformiteit en historische beleving van democratie. Een goede aanvulling. Aan de hand van de binnenkort verwachte publicatie

van de promotieonderzoeken kunnen we aflezen in hoeverre de repertoires dezelfde uitdagende zeggingskracht hebben als bijvoorbeeld een model van Lijphart, die uit een onderzoek naar verzuiling een relatief eenvoudig model afleidde dat tal van nieuw onderzoek uitlokke.

De Groningse onderzoeksgroep wijst er in zijn heldere bijdrage op dat grondwetten sinds de Amerikaanse (1776) en Franse revoluties (1789) het ‘fundament’ zijn geworden van democratieën: ze regelen en legitimeren macht en beschrijven de identiteit van een land (wie zijn ‘we’) en de soevereiniteitsbron (komt macht van het volk of God?). Grondwetdiscussies hebben een performatief karakter en zijn nooit af: voortdurend vraagt een grondwet om (her)interpretatie die leidt tot nieuwe praktijken. Nederland wijkt overigens af: onze grondwet, die teruggaat tot de grondwet van 1814, is onduidelijk over de soevereiniteitsbron en bevat geen preambule waarin de identiteit wordt beschreven. Dit verklaart dat de Nederlandse (geschiedenis van de) grondwet minder tot de verbeelding spreekt dan in de Verenigde Staten of Frankrijk. Daardoor ook worden internationale verdragen relatief eenvoudig geïncorporeerd – zonder veel woorden(strijd) in het parlement – en bleek de Europese Unie ineens een onomkeerbaar gegeven. Het gevolg waren eurosceptis en kritiek op de democratische legitimiteit van de Europeanisering.

Schrijvers, Couperus en De Haan (Universiteit Utrecht) beschrijven hun project in twee rijke artikelen. Zij willen het ‘klassieke beeld’ nuanceren: democratie is niet alleen kiesrechtuitbreiding en parlement, er is een ‘tweede circuit’. Sinds het einde van de negentiende eeuw zijn buitenparlementaire organisaties opgericht, zoals werkgeversverenigingen, vakbonden en adviesraden zoals de Sociaal Economische Raad (SER). Deze organen hebben een bepaalde functie (bijvoorbeeld sociaaleconomische afspraken maken) en hun legitimiteit ontleen de bestuursleden aan hun onpartijdigheid, deskundigheid en representativiteit. Daarin ligt hun kracht maar ook de oorsprong van kritiek: zijn het wel democratische organen? En in hoeverre zijn ze onpartijdig, deskundig en representatief als (oud-)partijbonzen, zelfverklaarde deskundigen en woordvoerders van specifieke groepen (ouderen of jongeren) ze besturen? Ook de opmars vanaf de jaren tachtig van marklogica en toezichhouders in de publieke sector – ‘monitory democracy’ – heeft de legitimiteit niet per se vergroot. Het project brengt interdisciplinair onderzoek naar de geschiedenis van bestuur en politiek(e theorie) treffend samen, maar laat de vraag open in hoeverre de (proto-)polder nu de kern(problematiek) van de Nederlandse democratie is.

Voor historici zijn de eerste drie deelprojecten aansprekend maar het cluster over media en democratie toont opvallende conclusies. Jan Kleinnijenhuis, hoogleraar communicatiewetenschap (Vrije Universiteit Amsterdam), en anderen evalueren ‘medialogica’ en de veronderstelde nadelige effecten ervan, zoals afnemend vertrouwen in de democratie. Hun conclusie is genuanceerd: ja, de media ‘ramen’ berichten volgens hun eigen logica met toenemende aandacht voor personen in plaats van partijen en veel kritiek op ‘de macht’, maar dit gaat gepaard met (even)veel aandacht voor standpunten,

terwijl voor de opmars van ongebreideld cynisme geen bewijs is. Ook het onderzoek van Bouchra Arbaoui e.a (Universiteit van Amsterdam) en dat van Rosa van Santen (Universiteit Leiden) leveren een genuanceerd beeld. Er is geen verband tussen commercialisering van de media en minder vertrouwen in de politiek, en de aandacht voor de persoon van de politicus valt samen met (even)veel aandacht voor de standpunten die hij belichaamt. Overigens lijken de onderzoeken wel sterk op elkaar.

De laatste drie onderzoeken evalueren democratiemodellen. Martine van Hees e.a. (Universiteit van Amsterdam) concludeert dat de deliberatieve democratie, die veronderstelt dat deelname aan het debat de kwaliteit van de besluitvorming en de participatie bevordert, dichter bij de waarheid ligt dan de cynici veronderstellen: deelname aan het debat bevordert consensus. Bas Arts e.a. (Wageningen Universiteit) behandelt een klassiek Nederlands thema: watermanagement. Aan de hand van een onderzoek naar Europese waterregelgeving concludeert hij dat de trend naar meer 'governance' – 'meer participatie, decentralisatie en sturing op afstand' (226) – een tegenovergesteld effect heeft gehad. Enerzijds heeft meer democratie/ governance geleid tot complexere besluitvorming, anderzijds zijn objectieve maatstaven gepolitiseerd geraakt. 'Met andere woorden, wat politiek leek werd technocratisch (participatie), terwijl wat technocratisch leek politiek werd (waterkwaliteit)' (241). Gijs van Oenen (Erasmus universiteit Rotterdam) legt in een uitdagend stuk uit hoe de opmars van democratie ons als burgers overall 'medeauteur' van heeft gemaakt en dat we onze deelname voortdurend willen uitbreiden, maar dat we er enorm moe van worden (en vaak teleurgesteld). Tegen deze door onszelf creëerde moeheid moeten we ons beschermen om de democratie te versterken.

Tenslotte evalueert Remieg Aerts de projecten. Het onderzoek heeft de (historische) complexiteit van democratie, de veranderende relatie tussen media en democratie, de gelaagdheid van democratisch bestuur, en de telkens terugkerende spanning tussen democratie en uitvoerbaarheid/ bureaucratie/ deskundigheid getoond. Maar Aerts constateert ook gemiste kansen: weinig aandacht voor religie en democratie. Daar kunnen we aan toevoegen dat de wisselwerking tussen bedrijfsleven en politiek en de betekenis van (de)kolonisatie op democratie nauwelijks aandacht heeft gehad, thema's die men gezien internationale wetenschappelijke en maatschappelijke ontwikkelingen (financiële crises) zou verwachten. Bovendien komt uit de bundel geen helder beeld naar voren wat het Nederlandse onderzoek internationaal toevoegt, en wordt er geen overkoepelend uitdagend verklaringsmodel geformuleerd. Aerts zegt dat overigens zelf ook: hij had op meer 'experimenteel onderzoek' en interdisciplinaire kruisbestuiving gerekend.

Toch doet Aerts zichzelf en de betrokken onderzoekers tekort. Het project heeft enkele cynische mythes ontkracht – ondanks personalisering en mediatisering is de ondergang van de democratie niet aanstaande –, een reeks van (historische) modellen geëvalueerd en op structurele wijze gepoogd wetenschap en beleid/ maatschappij te verbinden. Het zou goed zijn dit door te zetten en nog eens enkele gedurfde conclusies

op te schrijven. Bijvoorbeeld wat de casus-Nederland zegt over de internationale geschiedenis van democratie, welk model/ inzicht eruit afgeleid kan worden en hoe daarmee interdisciplinair onderzoek naar politiek en bestuur kan worden versterkt.

Ronald Kroeze, Vrije Universiteit Amsterdam